

14. Ратабыльская Т. Герменеўтыка і сучасная драматургія// Дыялогі вякоў: Зборнік матэрыялаў навукова-практычнай канферэнцыі па праблемах сучаснай беларускай драматургіі. – Мн., 2000. С. 26-36.
15. Сальнікава К.Г. Драматургія Аляксея Дударова: класічныя традыцыі і наватарства: Аўтарыферат дысэртацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук. –Мн., 2005.
16. Сучасная беларуская драматургія. – Мн. 2009.
17. Таразевіч А.Г. Интертекстуальность как текстообразующий фактор в русской и белорусской драматургии конца XX – начала XXI в.: Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Мн., 2010.

Бязлепкіна А. П. (Мінск)

ПАЗАЛІТАРАТУРНЫЯ ФАКТАРЫ ФАРМІРАВАННЯ АЎТАРСКІХ СТРАТЭГІЙ СУЧАСНЫХ БЕЛАРУСКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Мастацкая ідэнтычнасць пісьменнікаў, якія жывуць у адным часе і аб'ядноўваюцца ў літаратурнае пакаленне, фарміруюцца аднолькавымі эканамічнымі, палітычнымі і грамадскімі ўмовамі, а яны вызначаюцца роднасным светаўспрыманням, адукацыяй аналагічнага стандарту, падобнай мараллю і супастаўляльным мастацкім густам [9, с. 2]. Гэтыя паралелі і аналогіі актуальныя ўнутры аднаго пакалення, але розныя пакаленні зазнаюць розны па сіле ўздзеяння ўплыў грамадска-палітычных фактараў (войны, рэвалюцыі, змены сацыяльнага ладу, катастрофы, тэрарыстычныя акты).

Калі мы гаворым пра сучасны літаратурны працэс, то мусім адзначыць наяўнасць некалькіх найбольш актыўных пакаленняў пісьменнікаў: 45-50-гадовыя аўтары з пакалення “Тутэйшых”, 30-35-гадовыя аўтары з пакалення “Бум-Бам-Літу” і 20-гадовая безназоўная моладзь, натуральна, у наяўнасці і старэйшыя пакаленні, на чыю творчасць таксама значна ўплывалі пазалітаратурныя фактары.

Не варта перабольшваць уплыў пазалітаратурных фактараў на творчасць пісьменнікаў, мастацкая эвалюцыя аўтара вызначаецца ў першую чаргу логікай ўнутранага развіцця творчасці. Палітычныя падзеі, якія адбыліся ў пачатку 1990-х гг., і тыя змены ў сацыяльным ладзе і сацыяльнай іерархіі, якія яны выклікалі, паўплывалі на літаратурны працэс вызначальным чынам, і наступствы тых змен мы назіраем і зараз. Змяніўся статус пісьменніка – змянілася літаратура.

Героі мастацкіх твораў мусілі калі не адпавядаць рэчаіснасці (не ўсе творы мяжы тысячагоддзяў былі рэалістычнымі), то пэўным чынам карэляваць з аўтарскім адчуваннем ад рэчаіснасці. Так, І. Жук пісаў:

“Сапраўдны мастак не можа не захапіць найбольш характэрныя рысы нацыянальнай традыцыі, не можа не выявіць заканамернасці станаўлення ці, наадварот, ломкі гэтых традыцый” [6, с. 16] і, гаворачы пра Міхала з “Трэцяга пакалення” К. Чорнага, працягваў: “Не было ў тым жыцці ад чаго нараджацца Міхалу новаму. Што, спытаем, ад адабранай пад выглядам калектывізацыі зямлі і маёмасці “нараджаюцца” і інакш глядзяць на свет?”<...> Рассыпанае золата ў хаце Зосі Тварыцкай магло б з большай верагоднасцю засведчыць акт адчаю зламанага ўсімі гэтымі жорсткімі рэальнасцямі чалавека, чым нараджэнне новага. Для Міхала “всё было кончана” – вось у чым штука!” [6, с. 18-19]. Кожны час нараджае свайго героя, кардынальныя змены могуць зламаць чалавека або даць яму новы шанс.

Пакаленне “Тутэйшых” застала непрадказальныя, як тады здавалася, змены ў грамадскім жыцці, і даследчыца Н. Кузьміч слухна ахарактарызавала герояў А. Федарэнкі, якія “ставяцца ў такія сітуацыі, калі не маюць загадзя гатовых рэцэптаў, шукаюць, як уладкаваць сваё жыццё лепей і лягчэй, не задумваючыся над высокімі матэрыямі. Але маральна-духоўная аснова, закладзеная ў дзяцінстве ў вясковых сем’ях, усё ж аказваецца досыць трывалай, і жыццёвыя акалічнасці, нават самыя складаныя, не могуць парушыць яе дарэшткі” [8, с. 210]. Менавіта такім выглядае герой, калі палова жыцця і, адпаведна, час фарміравання асобы прыпадаюць на адзін грамадскі лад, а другую палову жыцця трэба жыць у іншых умовах і прыстасоўвацца да іх.

Героі Федарэнкі выразна падзяляюцца на носьбітаў традыцыйных каштоўнасцей і на прадстаўнікоў пакалення, выхаванага ў іншых аксіялагічных умовах [гл. 6, с. 214]. Героі Ю. Станкевіча жывуць у вельмі змрочным свеце, але яны пэўныя сваіх перакананняў і гэта дае ім сілы жыць [гл. 7]. Дакладней, сярод яго герояў ёсць тыя, хто не зламаецца (“Любіць ноч – права пацукоў”, “Эрыніі”). Героі Л. Рублеўскай таксама звычайна належаць да тых, хто адрознівае дабро і ліха (“Дзеці гамункулуса”, “Старасвецкія міфы горада Б.”, “Забіць нягодніка, або Гульня ў Альбарутэнію”), але пры гэтым яны часта ўсведамляюць, што іх перакананні не адпавядаюць рэчаіснасці і ратуюцца ўцёкамі ў мінулае (“Золата забытых магіл”), за што на літаратурным форуме litara.net, які ў пачатку 2000-х гг. быў актыўнай пляцоўкай абмеркавання літаратурнага працэсу, сучаснасць у творах Л. Рублеўскай палічылі невыразнай, маўляў, гэта могуць быць і 1970-я гг., і 1980-я гг.

У творах іншых пісьменнікаў рэчаіснасць таксама натуральным чынам уплывае на твор і на ўзроўні сюжэту, і на ўзроўні ідэі: так, даследчыца Н. Давыдоўская [5] прааналізавала эвалюцыю вобраза

мастака ў сучаснай беларускай прозе (В. Быкаў “Музыка”, А. Федарэнка “Плошча”, В. Іваноў “Подыхі творчасці”, І. Клімянкоў “Корак з-пад шампанскага”, У. Някляеў “Лабух”, З. Вішнёў “Марцыпанавыя шакаладкі”) і засведчыла яго дэсакралізацыю; у пэўным сэнсе з ёй пагадзілася даследчыца Ю. Масарэнка, асобна адзначыўшы сярод герояў сучаснай прозы “дзівакоў” [12].

Інакш выглядае герой з прозы 30-гадовых. Герой, як і яго стваральнік, не паспеў сфарміравацца, загартавацца ў сваіх перакананнях, як змена сацыяльнага ладу і яе наступствы сутыкнулі яго з новай рэчаіснасцю, што выклікала ў ім разгубленасць. Змена сацыяльнага ладу прыпала прыблізна на выпускныя школьныя і студэнцкія гады пакалення 35-гадовых пісьменнікаў. Пры гэтым, вядома, трэба помніць пра тое, што ў літаратуру ідуць людзі пэўнай душэўнай арганізацыі, і многія з іх не змаглі знайсці сябе ў новых умовах.

Калі некаторыя героі А. Федарэнкі, як тыя жабкі з вядомай казкі, збіваюць масла, не верачы ў поспех, то героі А. Бахарэвіча “складваюць лапкі”, апускаюцца на дно, адкуль усіх праклінаюць. Я не ведаю, наколькі можна пагадзіцца з пазіцыяй даследчыцы Н. Лысвай, якая сцвярджае, што “*героі Бахарэвіча – “маленькія героі” нашага часу*” [10, с. 309]. Яна вельмі аптымістычна сцвярджае, што яго герой “*спрабуе вырвацца з асяроддзя Завалюхіных*” [10, с. 305], а герой тым часам, атрымаўшы запрашэнне ў госці, бярэ з сабой сябра, адначасова ненавідзячы яго (апаবাদанне “Дзве тысячы слоў пра Завалюхіна”). Гэта не падобна да ўцёкаў з асяроддзя Завалюхіных. Герою не стае сілы на такі адчайны дэмарш, ён не будзе змагацца адкрыта, ён не будзе паўставаць і абараняць сваю пазіцыю нават у адносінах з чалавекам, які лічыцца яго сябрам. То бок герою так баліць, што ён не можа не расказаць гэтую гісторыю, і пры гэтым ён бясконца доўга трымае і нават сілкуе гэтае псеўдасяброўства. Тут варта прыгадаць цытату з паэмы Адама Міцкевіча “Конрад Валенрод”: “А нявольнікаў зброяй з’яўляецца здрада”.

Героі Бахарэвіча здраджваюць так, як можа здрадзіць толькі раб: ён здраджвае, бо ён не вырашае нічога, ён не выбірае (“Дзве тысячы слоў пра Завалюхіна”, “Прыватны пляж на ўзбярэжжы Леты”, “Натуральная афарбоўка”, “Праклятыя госці сталіцы”). Здрада ў герояў Бахарэвіча – форма кампенсацыі: пасля здрады вонкава ўсё застаецца так, як і было, але герой адчувае сябе адпомшчаным. Здрада выяўляецца найчасцей у словах злосці і нянавісці. Той самы стан бездапаможнасці выяўляўся і ў творчасці старэйшых пісьменнікаў, якія шмат страцілі са

зменаі ў грамадсці ладзе, выяўляўся па-рознаму і не так, як у маладых (“Вернісаж”, “Сатанінскі тур” І. Шамякіна, “Да сустрэчы...” В. Казько).

Герой А. Бахарэвіча не проста лузер, ён ахвяра, для яго быць пацярпелым – лад жыцця. Н. Лысова піша: *“Чытач знаёміцца з разумнымі, цынічнымі маладымі людзьмі, але такімі слабымі цалесна, іх б’юць кулакамі і грашыма, адміністрацыйна і паперамі, знявагай і гвалтам”* [10, с. 307]. І я, і спадарыня Н. Лысова гаворым пра адно і тое ж, проста па-рознаму ацэньваем героя А. Бахарэвіча і тыя жыццёвыя сітуацыі, у якіх ён апынаецца. Н. Лысова працягвае: *“Іх пошукі асабовасці – гэта пошук асабістага шчасця, гармоніі з сусветам <...> яны не жадаюць пражываць чужыя жыцці”* [10, с. 306]. Тут нельга не пагадзіцца: героі са сваімі жыццямі зладзіць не могуць, рабы кагосьці ці чагосьці (натуральна, абсалютная незалежнасць у соцыўме немагчымая, але стан любой залежнасці героі перажываюць балюча) . А гармонія з сусветам і асабістае шчасце маюць шанс напаткаць героя толькі тады, калі ён перастане быць рабом. Прынамсі, вызваленне – гэта першы крок да шчасця. І героі вызваліліся і перасталі здраджваць сябрам, каханым і радзіме, як толькі Бахарэвіч атрымаў пісьменніцкі грант і з’ехаў за мяжу. У “Паслямове перакладчыка” А. Бахарэвіча можна заўважыць розныя хібы (напрыклад, лішнія дэталі, якія працуюць на стварэнне атмасферы, а не на развіццё сюжэта), але няма гэтага адчування пацярпеласці, хоць героя ў творы забіваюць.

Я не гатова зрабіць выснову пра тое, што адчуванне нявольніцтва асацыюецца ў А. Бахарэвіча з Беларуссю. Героі і агульны пафас яго твораў адчувальна змяніліся пасля кнігі “Праклятыя госці сталіцы”, што можа быць звязаным не толькі з ягоным жыццём у Гамбургу, але і з літаратурнай дыскусіяй [2], якая распачалася пасля артыкула Л. Сіньковай “Старая маргінальная беларушчына ў тэкстах А. Бахарэвіча, М. Мартысевіч і Е. Вежнавец” [13]. Прынамсі, М. Мартысевіч выказала меркаванне, што гэтая дыскусія мела наступствы: *“Мы памыляліся, калі лічылі, што нашая крытыка яму нецікавая. Як выявілася, ён уважліва слухае яе, перажывае і асэнсоўвае, перапрацоўвае ў новы прадукт для нашай рэакцыі. Feed back у дзеянні.”* [11]

У артыкуле даследчыцы В. Барысенкі я знайшла цытату, якая датычыць беларускага маскультавага вобраза мужчыны: *“Ён інтравертны, рэфлектыўны, задумены, самавіты, самаіранічны, цвёрды ў экзістэнцыйным выбары, прагматычны ў побыце, але кранальна бездапаможны ў нестандартных сітуацыях, чым прываблівае жанчын”* (на жаль, памылка ў вёрстцы дазволіла вызначыць, што гэтая цытата, але не дазволіла даведацца, цытата адкуль.

[гл. па 1, с.7]). Тут гаворка ідзе пра ідэалізаванага маскультавага героя, то бок там, дзе б павінен быў быць мачо і супермэн, у нас кранальна бездапаможны інтраверт. А калі герой неідэалізаваны і не маскультавы, то аўтар можа дазволіць сабе значна большую ступень нямоцнасці героя: калі герою А. Федарэнкі яго слабасць муляе (“Рэвізія”), а моцныя людзі выклікаюць захапленне, то герой А. Бахарэвіча ў аповесці “Прыватны пляж на ўзбярэжжы Леты” смела прызнаецца ў сваёй слабасці, комплексаў няма і слабасць легітымавана.

Тэндэнцыя да фарміравання такога героя пачыналася ў канцы 1980-х гг. Зламаныя героі, натуральна, былі ў літаратуры і раней, але яны не вытрымлівалі цяжару абставін (што можна зрабіць супраць калектывізацыі?), а з канца XX ст. героі не вытрымліваюць ужо цяжару ўласных комплексаў і рэфлексій.

Менавіта ў гэтай сістэме каардынат хацелася б разгледзець і герояў А. Глобуса. Верагодна, можна разгледзець тэзіс пра “кніжнае паходжанне” ягоных герояў: герой А. Глобуса як рэакцыя на героя-ахвяру, героя-пацярпелага, які ўбіраўся ў сілу ў беларускай літаратуры 1980-х гг. Калі карыстацца матэматычным тэрмінам, то па модулю герой А. Глобуса мала чым адрозніваецца ад героя А. Федарэнкі: ён досыць маргінальны, ён таксама інтраверт і таксама рэфлексуе. Але герой А. Федарэнкі адрэфлексоўвае сваю слабасць і гэта прыгнятае яго, гэта своеасаблівы бег па коле, з якога няма выйсця (“Гісторыя хваробы”, “Рэвізія”, “Нічыё”).

Герой А. Глобуса ваюе з сабой, ён выпрабоўвае сябе і грамадства ў малаістотных сітуацыях, кожны факт перамогі залічваючы сабе за паўнаважнае дасягненне (падрабязней пра гэта гл. [2]). Слабасць героя А. Глобуса, гэтаксама як і недасканаласць у іміджы самога аўтара, выдаляюцца ім нават на лексічным узроўні: “У папяровай версіі сказ “Глобус пакрыўджаны адмовай” зменены на правільнае “Глобус здзіўлены адмовай”.” [4] (гаворка ішла пра непрыняцце У. Адамчыка ў Саюз мастакоў).

Сучасныя пісьменнікі доўгі час не маглі выкіраваць на цэльнага героя-сучасніка, які ў выніку атрымаўся маргінальным, слабым, рэфлексіўным. Адрозніваюцца стратэгіі аўтараў, яны па-рознаму працуюць з маргінальнасцю персанажаў: А. Федарэнку яна засмучае, А. Глобус падае яе як пазіцыю назіральніка (=свядомае падвышэнне статусу), А. Бахарэвіч прымае яе саму і не прымае спадарожнае ёй адчуванне нявольніцтва, супраць якога героі ціха паўстаюць у форме здрады. Змены ў статусе пісьменніка выклікалі звужэнне яго кола кантактаў, многія з іх, як звычайна кажуць у такіх выпадках, не разумелі жыцця і, калі мы гаворым пра рэалізм, не маглі адлюстроўваць яго. Брак

сюжэтаў з цягам часу прыводзіў да фіксацыі на ўласным жыцці (мы памятаем пра нятоеснасць аўтара і героя, але мусім канстатаваць надзвычайнае падабенства амаль усіх герояў А. Федарэнкі, А. Глобуса ці А. Бахарэвіча). Калі пісьменнік не можа “вучыць жыццю”, значыць, будуць дамінаваць іншыя функцыі: А. Глобус сыходзіць у аўтабіяграфічныя мініяцюры-фацэты і “казкі”, А. Федарэнка засяроджваецца на аўтабіяграфічных тэкстах (“Сечка”, “Мяжа”), А. Бахарэвіч займаецца перакладамі (В. Гаўф “Халоднае сэрца”), магчымы і іншыя пісьменніцкія стратэгіі – часовае ці сталае канцэнтраванне зацікаўленняў пісьменніка на дзіцячай літаратуры (А. Федарэнка, Р. Баравікова, Л. Рублеўская, П. Васючэнка), на фантастыцы, фэнтэзі, фантасмагорыях (С. Мінскевіч, А. Казлоў, Ю. Станкевіч), на эсэістыцы (У. Арлоў).

Літаратура

1. Барысенка, В.У. Беларускі рыцарскі раман: гісторыя і сучаснасць / В.У. Барысенка // Матэрыялы ежгодной научной конференции преподавателей и аспирантов университета. Ч.5. – Минск, 2007. – С.5-7.
2. Бязлепкіна, А. Гульні кантэкстаў / А. Бязлепкіна. – ЛіМ. – 2009. – 10 красавіка. – С. 6.
3. Бязлепкіна, А. Дыскусія / А. Бязлепкіна [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://euga.livejournal.com/tag/Дыскусія>. - Дата доступу: 15.10.2010.
4. Глобус, А. [Без назвы] / А. Глобус [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://adam-hlobus.livejournal.com/935772.html>. - Дата доступу: 26.10.2010.
5. Давыдоўская, Н. Асаблівасці інтэрпрэтацыі традыцыйнага вобраза музыкі ў беларускай прозе к. ХХ – пач. ХХІ стст. / Н. Давыдоўская // Мова і літаратура ў ХХІ ст.: актуальныя аспекты даследавання. Мінск, 2010. С. 123-127.
6. Жук, І. Нявольнік лёсу: спроба рэабілітацыі літаратурнай традыцыі / І. Жук // Сустрэчны рух / І. Жук. – Гродна, 1998. – С. 15-27.
7. Каралёва, А.А. “Вялікая драма чалавека разумнага” (тэма маральнасці ў п’есе Ю. Станкевіча “Шэры-брэндзі, ангел мой...”) / А.А. Каралёва // Сучасная беларуская літаратура і працэсы славянскага культурна-цывілізацыйнага ўзаемадзеяння. – Мінск, 2008. – С. 252-256.
8. Кузьміч, Н. Час выбару / Н. Кузьміч // Польшча. – 1999. – №10. – С. 205-214.
9. Куммер, Ф. О смене литературных поколений и литературных кумиров / Ф. Куммер. – М.: Современные проблемы, 1910. – 19 с.
10. Лысова, Н.Б. Цяжкія пошукі шчасця герояў А. Бахарэвіча, або Новыя суб’екты сучасных твораў // Выяўленча-мастацкія, арганізацыйныя і ідэалагічныя праблемы сучаснай беларускай літаратуры ў яе сувязях з грамадскімі практыкамі. Мінск, 2009. – С. 305-309.
11. Мартысевіч, М. Цела ўлады / М. Мартысевіч [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <http://origin.svaboda.org/content/transcript/1511561.html>. - Дата доступу: 25.10.2010.

12. Масарэнка Ю. Духоўны свет героя як суб'екта ў сучаснай маладой беларускай прозе / Ю. Масарэнка // Сучасны гісторыка-культурны працэс: самавызначэнне і самарэалізацыя суб'екта. – Мінск, 2006. – С. 232-235.

13. Сінькова, Л. Старая маргінальная беларушчына ў тэкстах А. Бахарэвіча, М. Мартысевіч і Е. Вежнавец / Л. Сінькова // Беларускае літаратуразнаўства: навук.-метаад. зборнік / рэдкал. Л.Д. Сінькова [і інш.] – Мінск: Паркус плюс, 2009. – Вып. 7. – С. 68-75.

Гальго Н. В. (Мінск)

ЭСХАТАЛАГІЧНЫЯ МАТЫВЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ПЕРАКЛАДНОЙ АПОВЕСЦІ “ПАКУТЫ ХРЫСТА”

Тэматыка смерці, Страшнага суда, пекла і раю не была адкрыццём літаратуры і мастацтва позняга Сярэднявечча. Гэты тэматычны комплекс прысутнічаў у хрысціянскай культуры на працягу тысячагоддзяў. Тэматычны рэпертуар эсхаталогіі хрысціянства склаўся даволі рана. У II ст. у сувязі з тым, што згасаюць чаканні хуткага надыходу Царства Божага на зямлі, а надзеі на выратаванне ўсе больш звязваюцца з іншасветам, сярод хрысціян распаўсюджваецца цікавасць да падрабязнага апісання пекла і раю. Узнікаюць пытанні: што адбываецца з душамі памерлых; дзе знаходзяцца прарокі, якія абвясцілі прыход Збавіцеля; ці былі пекла і рай ад пачатку стварэння свету?

Хрысціянская эсхаталогія найбольш яскрава, вобразна і поўна адлюстравана ў Апакаліпсісе, стварэнне якога прыпісваецца апосталу і евангелісту Іаану Багаслову. Але тэкст Апакаліпсіса не даваў адказ на ўсе пытанні вернікаў, бо канцэпцыя раю і пекла не была ў ім дэталёва распрацавана. Эсхаталагічная праблематыка знайшла падрабязнае адлюстраванне ў шматлікіх пазакананічных творах – апокрыфах. Тэма выратавання і ўваскресення чалавецтва закранаецца ў такіх раннехрысціянскіх апакрыфічных тэкстах, як “Узнясенне Ісаі”, “Евангелле Пятра”, “Пасланне апосталаў”, “Запаветы дванаццаці патрыярхаў” і інш., аднак найбольш разгорнута яна пададзена ў другой частцы “Евангелля Нікадзіма”, якая ў навуковых даследаваннях атрымала назву “Сашэсце Хрыста ў пекла” [1, с. 16-26]. Большасцю даследчыкаў тэкст апокрыфа датуецца V ст. (зыходзячы са звестак ва ўступнай частцы помніка) [4, с. 11-12]. У ім апісваецца суд над Ісусам Хрыстом і распавядаецца пра падзеі, якія быццам бы адбыліся пасля смерці Сына Божага.

Асноўны корпус эсхаталагічных твораў у Заходняй Еўропе і Візантыі сфарміраваўся ўжо да пачатку Сярэднявечча. Але актыўнае засваенне апакаліптычных ідэй адбывалася толькі ў перыяды чакання